Μετατοπίσεις στη δυτική ιστοριογραφία της νεότερης Κίνας

Γιώργος Μωραΐτης*

Το άρθρο εξετάζει τις σημαντικότερες μετατοπίσεις στη δυτική, και κυρίως αγγλόφωνη, ιστοριογραφία της νεότερης Κίνας από τη μεταπολεμική κυριαρχία της λεγόμενης «Σχολής Φέρμπανκ (Fairbank)» έως τις σύγχρονες σχεσιοδυναμικές (relational), αυτοκρατορικές και παγκόσμιες προσεγγίσεις. Υποστηρίζεται ότι το σχήμα «Δύση δρα - Κίνα αντιδρά» δεν ήταν απλώς μια απλουστευτική αφήγηση: συγκρότησε ένα επαγγελματικό πεδίο, επέβαλε την αρχειακή έρευνα και ανέδειξε τη διπλωματία και τους θεσμούς της ύστερης Τσινγκ περιόδου. Ωστόσο, κατέστησε τη Δύση βασική πηγή ιστορικού χρόνου και περιόρισε την κινεζική κοινωνία σε θέση αντίδρασης. Η σινοκεντρική (China-centred) στροφή, που αποκρυσταλλώθηκε θεωρητικά στο έργο του Πωλ Κόεν (Paul A. Cohen) κατά τη δεκαετία του 1980, αποκατέστησε τις ενδογενείς χρονικότητες, την περιφερειακή ποικιλία και την αυτενέργεια κοινωνικών ομάδων. Παρά ταύτα, η αυστηρή ενδοστρέφεια αυτής της ερμηνείας κινδύνευε να υποβαθμίσει τις υλικές ασυμμετρίες του ιμπεριαλισμού και τις διασυνοριακές διαδικασίες. Μελετητές όπως οι Ρόμπερτ Μπίκερς (Robert Bickers) και Χανς βαν ντε Βεν (Hans van de Ven) αντιπροσωπεύουν μια νεότερη σύνθεση: η Κίνα δεν αντιμετωπίζεται ούτε ως παθητικό θύμα ούτε ως κλειστός πολιτισμικός κόσμος, αλλά ως χώρος στον οποίο κινέζοι και ξένοι δρώντες, θεσμοί και δίκτυα συνδιαμόρφωσαν τη νεωτερικότητα. Η εξέλιξη αυτή δεν συνιστά γραμμική διαδοχή κλειστών «σχολών», αλλά σωρευτική αναθεώρηση των ερωτημάτων, των κλιμάκων και των αρχείων του πεδίου.

* Διδάκτορας φιλοσοφίας στο Queen's University Belfast. Ακαδημαϊκός υπότροφος στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Εισαγωγή: το πρόβλημα της οπτικής γωνίας

Η ιστοριογραφία της νεότερης Κίνας υπήρξε επί μακρόν ένα πεδίο στο οποίο η επιλογή της αφετηρίας καθόριζε και το τελικό ερμηνευτικό αποτέλεσμα. Αν η αφήγηση άρχιζε με τους Πολέμους του Οπίου, τότε η νεότερη κινεζική ιστορία εμφανιζόταν πρωτίστως ως ιστορία της σύγκρουσης με τη Δύση: των άνισων συνθηκών, των λιμένων των συνθηκών (treaty ports), των ιεραποστόλων, της διπλωματικής πίεσης και της σταδιακής αποδυνάμωσης της αυτοκρατορικής κυριαρχίας. Αν, αντίθετα, η ανάλυση ξεκινούσε από τη δημογραφική επέκταση του δέκατου όγδοου αιώνα, τις εμπορικές οικονομίες, τις τοπικές ελίτ, τις εξεγέρσεις ή τις δημοσιονομικές δομές της δυναστείας Τσινγκ, η ίδια περίοδος αποκτούσε διαφορετική λογική. Οι ξένες δυνάμεις θα παρέμεναν σημαντικές, αλλά δεν θα αποτελούσαν πλέον τον μοναδικό κινητήρα της αλλαγής.

Αυτή η διαφορά αφορά την ίδια την κατασκευή του ιστορικού αντικειμένου: ποιος ορίζει τη νεωτερικότητα, ποια γεγονότα θεωρούνται καμπές, ποιοι δρώντες διαθέτουν ιστορική αυτενέργεια και σε ποιο επίπεδο πρέπει να οργανωθεί η έρευνα; Η δυτική μελέτη της Κίνας πέρασε, σχηματικά, από τρεις μεγάλες φάσεις. Η πρώτη συνδέθηκε με τον Τζον Φέρμπανκ και το παράδειγμα της δυτικής «επίδρασης» και της κινεζικής «αντίδρασης». Η δεύτερη, από τη δεκαετία του 1970 και ιδίως του 1980, απαίτησε μια ιστορία «επικεντρωμένη στην Κίνα» και βρήκε την πιο συστηματική της διατύπωση στο *Discovering History in China* του Πωλ Κόεν. Η τρίτη, που ωρίμασε από τη δεκαετία του 1990 και μετά, επιχείρησε να υπερβεί τόσο τον δυτικοκεντρισμό όσο και την εικόνα μιας ιστορικά αυτάρκους Κίνας. Στα έργα των Ρόμπερτ Μπίκερς (Robert Bickers), Χανς βαν ντε Βεν (Hans van de Ven) και άλλων ιστορικών, το εσωτερικό και το εξωτερικό δεν λειτουργούν ως δύο χωριστές αιτιώδεις σφαίρες, αλλά ως αλληλοσυνδεόμενα επίπεδα μιας ενιαίας ιστορικής διαδικασίας.

Η τριμερής αυτή περιοδολόγηση είναι χρήσιμη ως ένας γενικός χάρτης. Δεν υπήρξε πάντως μια απολύτως ομοιογενής «Σχολή Φέρμπανκ», ούτε όλοι οι ιστορικοί της δεκαετίας του 1980 υιοθέτησαν το ίδιο πρόγραμμα. Αντίστοιχα, οι Μπίκερς και βαν ντε Βεν δεν ίδρυσαν μια κοινή σχολή με ρητό μανιφέστο. Αντιπροσωπεύουν, ωστόσο, μια ευρύτερη μεθοδολογική σύγκλιση: πολυαρχειακή έρευνα, προσοχή στη θεσμική πρακτική, στη βία και στα δίκτυα, και απόρριψη της επιλογής ανάμεσα σε μια «κινεζική» και μια «ξένη» ιστορία. Το παρόν άρθρο χρησιμοποιεί επομένως τον όρο «σχολές» ως αναλυτική συντόμευση για διαδοχικές ηγεμονικές τάσεις, όχι ως περιγραφή πειθαρχημένων και αμοιβαία αποκλειόμενων ομάδων.

Πρέπει επίσης να διευκρινιστεί ότι αντικείμενο εδώ είναι κυρίως η δυτική ιστοριογραφία της Κίνας από τα μέσα του δέκατου ένατου έως τα μέσα του εικοστού αιώνα. Δεν εξετάζεται συστηματικά ούτε η προνεωτερική κινεζική ιστοριογραφική παράδοση ούτε η σύνθετη εξέλιξη της ιστορικής επιστήμης στην

ίδια την Κίνα, από τη μαρξιστική θεωρία της «ημι-αποικιακής και ημι-φεουδαρχικής κοινωνίας» έως τις μεταρρυθμιστικές και μεταμαοϊκές αναθεωρήσεις. Η διάκριση είναι ουσιώδης, διότι η «China-centred history», η σινοκεντρική ιστορία, υπήρξε πρωτίστως παρέμβαση μέσα στην αμερικανική σινολογική κοινότητα. Δεν σήμαινε απλώς «ιστορία γραμμένη από Κινέζους», αλλά αλλαγή του ερμηνευτικού κέντρου βάρους στη δυτική έρευνα.

Η συγκρότηση του πεδίου και η «Σχολή του Φέρμπανκ»

Η μεταπολεμική αμερικανική ιστοριογραφία της Κίνας διαμορφώθηκε μέσα σε συγκεκριμένες θεσμικές και γεωπολιτικές συνθήκες. Η επέκταση των περιοχικών σπουδών (area studies), η χρηματοδότηση της γλωσσικής κατάρτισης και η ανάγκη ερμηνείας μιας Ασίας που είχε αποκτήσει κεντρική θέση στον Ψυχρό Πόλεμο μετέτρεψαν τη μελέτη της Κίνας σε διακριτό επαγγελματικό πεδίο. Ο Φέρμπανκ βρέθηκε στο κέντρο αυτής της διαδικασίας. Η σημασία της δεν περιοριζόταν στα βιβλία του: συνδεόταν με τη δημιουργία θεσμών, την εκπαίδευση ερευνητών, την οργάνωση συλλογικών έργων και την καθιέρωση μιας κοινής ατζέντας για την πολιτική και διπλωματική ιστορία της ύστερης αυτοκρατορικής και της δημοκρατικής Κίνας (ROC-Republic of China).

Το *Trade and Diplomacy on the China Coast* αποτέλεσε πρότυπο εμπειρικής έρευνας για τη δημιουργία του συστήματος των λιμένων των συνθηκών μετά τον Πρώτο Πόλεμο του Οπίου (Φέρμπανκ 1953). Η έμφαση στη διπλωματική πρακτική, στους θεσμούς του εμπορίου και στη μετάφραση μεταξύ διαφορετικών πολιτικών λεξιλογίων επέτρεψε στον Φέρμπανκ να απομακρυνθεί από παλαιότερες αφηγήσεις που έβλεπαν την Κίνα απλώς ως ακατανόητο ή στατικό «ανατολικό» πολιτισμό. Η έννοια της «συναρχίας» (*synarchy*) επιχείρησε να περιγράψει θεσμούς στους οποίους ξένο προσωπικό και κινεζική εξουσία συνεργάζονταν υπό συνθήκες άνισης κυριαρχίας. Μολονότι η ορολογία αυτή αμφισβητήθηκε αργότερα, η προσπάθεια ήταν αναλυτικά σοβαρή: στόχευε να εξηγήσει πώς η ξένη παρουσία ενσωματωνόταν στη λειτουργία του κινεζικού κράτους και όχι απλώς πώς το πίεζε από έξω.

Το ευρύτερο ερμηνευτικό σχήμα έγινε σαφέστερο στο *China's Response to the West*, που συνέγραψε ο Φέρμπανκ με τον Σου-Γιου Τενγκ (Teng and Fairbank 1954). Η διατύπωση του τίτλου συμπύκνωνε μια ολόκληρη ιστορική λογική. Η δυτική ισχύς, η τεχνολογία, η διπλωματία και οι θεσμοί της διεθνούς κοινωνίας παρείχαν την «πρόκληση», ενώ οι κινεζικές μεταρρυθμίσεις, οι ιδεολογικές προσαρμογές και ο εθνικισμός αποτελούσαν την «αντίδραση». Η άνιση συνάντηση με τη Δύση παρουσιαζόταν ως το ερέθισμα που ανάγκασε την Κίνα να εγκαταλείψει σταδιακά έναν παραδοσιακό πολιτικό και πολιτισμικό ορίζοντα. Η περίοδος από το 1839 και μετά αποκτούσε συνοχή ως διαδοχή προσπαθειών προσαρμογής: από την αυτοενίσχυση και τις μεταρρυθμίσεις των Τσινγκ έως την επανάσταση, τον εθνικισμό και την οικοδόμηση σύγχρονου κράτους.

Η προσέγγιση αυτή συνδέθηκε με το δίπολο «παράδοση - νεωτερικότητα». Στο έργο της Μέρι Ράιτ (Mary C. Wright) για την Παλινόρθωση Τόνγκζι (同治中兴), η προσπάθεια διάσωσης της δυναστείας ερμηνεύθηκε ως εντυπωσιακή αλλά τελικά ανεπαρκής ανασύνταξη μιας συντηρητικής τάξης, της οποίας οι θεμελιώδεις αξίες περιόριζαν το εύρος της θεσμικής μεταβολής (Ράιτ 1957). Στην τριλογία του Τζόσεφ Λέβινσον (Joseph R. Levenson), η συνάντηση με τη νεωτερική Δύση παρήγαγε μια βαθιά ρήξη ανάμεσα στην πολιτισμική ταυτότητα και στην καθολική εγκυρότητα της κομφουκιανής παράδοσης (Λέβινσον 1968). Παρά τις μεγάλες διαφορές μεταξύ Φέρμπανκ, Ράιτ και Λέβινσον, τα έργα τους μοιράζονταν μια δραματουργία μετάβασης: μια συνεκτική παραδοσιακή τάξη εισερχόταν σε κρίση επειδή βρέθηκε αντιμέτωπη με ένα ισχυρότερο, διεθνοποιημένο και τεχνολογικά προηγμένο σύστημα.

Συμπληρωματική προς το σχήμα «δράσης-αντίδρασης» (impact-response) ήταν η έννοια της «κινεζικής παγκόσμιας τάξης». Ο συλλογικός τόμος *The Chinese World Order* περιέγραψε τις εξωτερικές σχέσεις της αυτοκρατορικής Κίνας μέσα από την ιεραρχική και τελετουργική λογική του φόρου υποτέλειας, σε αντιδιαστολή με την τυπική ισότητα κυρίαρχων κρατών στην ευρωπαϊκή διεθνή τάξη (Φέρμπανκ 1968). Το σχήμα είχε μεγάλη επεξηγηματική δύναμη: συνέδεε διπλωματική τελετουργία, κοσμολογία και πολιτική νομιμοποίηση, και υπογράμμιζε ότι οι Τσινγκ δεν προσέγγισαν τις ευρωπαϊκές δυνάμεις με το ίδιο εννοιολογικό λεξιλόγιο που χρησιμοποιούσαν εκείνες. Παράλληλα, όμως, ενίσχυε την εικόνα δύο συμπαγών και ασύμβατων συστημάτων, ενός παραδοσιακού κινεζικού και ενός νεωτερικού δυτικού, των οποίων η σύγκρουση μπορούσε να λυθεί μόνο με την προσαρμογή του πρώτου στο δεύτερο.

Δεν πρέπει να υποτιμηθούν τα θετικά στοιχεία αυτής της ιστοριογραφικής σχολής. Πρώτον, ανέδειξε τη σημασία της γλώσσας και της θεσμικής εξειδίκευσης. Δεύτερον, η σχολή του Φέρμπανκ αντιμετώπισε τη διπλωματία ως πεδίο στο οποίο συγκρούονταν διαφορετικές αντιλήψεις για τη δικαιοδοσία, την κυριαρχία και τη διεθνή τάξη. Τέλος, η έμφαση στην ξένη ισχύ αντανακλούσε μια πραγματική ασυμμετρία. Οι πόλεμοι, οι άνισες συνθήκες, η εξωεδαφικότητα, οι αποζημιώσεις και οι ξένες παραχωρήσεις δεν ήταν απλώς δυτικές έννοιες που επιβλήθηκαν αναδρομικά στο παρελθόν· αποτέλεσαν υλικούς περιορισμούς της κινεζικής κυριαρχίας.

Τα όρια του μοντέλου «δράση - αντίδραση»

Η ισχύς αυτού του μοντέλου ήταν ταυτόχρονα και η βασική του αδυναμία. Εφόσον η «πρόκληση» ερχόταν από τη Δύση, ο ιστορικός χρόνος οργανωνόταν γύρω από την άφιξη, την πίεση και την επέκταση των ξένων δυνάμεων. Η Κίνα μπορούσε να αλλάξει, αλλά η αλλαγή της γινόταν ορατή κυρίως όταν αποτελούσε απάντηση σε εξωτερικά ερεθίσματα. Ακόμη και όταν η αντίδραση

αναλυόταν με συμπάθεια, η αιτιώδης πρωτοβουλία παρέμενε αλλού. Έτσι, μετασχηματισμοί με μακρά προϊστορία στην ύστερη αυτοκρατορική περίοδο -η εμπορευματοποίηση, η κινητικότητα, η εξάπλωση των τοπικών οργανώσεων, η στρατιωτικοποίηση, οι νέες μορφές ελίτ και η οικολογική πίεση- εύκολα υποτάσσονταν σε μια αφήγηση δυτικής πρόκλησης και κινεζικής απόκρισης.

Το δίπολο παράδοσης και νεωτερικότητας παρήγαγε ανάλογες στρεβλώσεις. Η παράδοση παρουσιαζόταν συχνά ως ένα στατικό σύστημα, ενώ η νεωτερικότητα συνδεόταν με θεσμούς και κατηγορίες που είχαν ήδη οριστεί από την ευρωπαϊκή εμπειρία. Το αποτέλεσμα ήταν μια τελεολογία της ανεπάρκειας. Οι μεταρρυθμίσεις αξιολογούνταν ανάλογα με το πόσο πλησίαζαν ένα προϋπάρχον δυτικό πρότυπο, και όχι σύμφωνα με τα προβλήματα που επιχειρούσαν να επιλύσουν ή τις εναλλακτικές μορφές πολιτικής που δημιουργούσαν. Η καθυστέρηση, η αποτυχία και η «χαμένη ευκαιρία» μετατρέπονταν σε επαναλαμβανόμενα μοτίβα. Ακόμη και η επανάσταση μπορούσε να περιγραφεί ως ατελής είσοδος σε μια νεωτερικότητα της οποίας τα κριτήρια είχαν τεθεί εκτός Κίνας.

Υπήρχε επίσης ζήτημα ιστορικών πηγών. Η διπλωματική αλληλογραφία, τα αρχεία των ξένων υπουργείων και τα κείμενα υψηλών αξιωματούχων ευνοούσαν μια ομάδα κρατών, συνθηκών και κεντρικών αποφάσεων. Η κινεζική κοινωνία έξω από το Πεκίνο και τους λιμένες των συνθηκών παρέμενε συχνά αδιαφοροποίητη. Οι αγρότες, οι τοπικοί λόγιοι, οι έμποροι, οι θρησκευτικές κοινότητες και οι γυναίκες εμφανίζονταν κυρίως όταν η δράση τους επηρέαζε τη σχέση κράτους και Δύσης. Αυτό δεν οφειλόταν μόνο σε ιδεολογική προκατάληψη, αλλά και στις συνθήκες πρόσβασης σε κινεζικές πηγές στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου. Ωστόσο, η αρχειακή ασυμμετρία μπορούσε να μετατραπεί ανεπαίσθητα σε αιτιώδη ασυμμετρία: επειδή οι ξένοι δρώντες άφηναν ευπρόσιτα και ταξινομημένα αρχεία, αποκτούσαν δυσανάλογη ιστορική παρουσία.

Η κριτική προς τη σχολή του Φέρμπανκ ενισχύθηκε και από το πολιτικό περιβάλλον των δεκαετιών του 1960 και 1970. Ο πόλεμος του Βιετνάμ, η αποαποικιοποίηση και η κριτική στην αμερικανική εξωτερική πολιτική έκαναν προβληματική μια αφήγηση στην οποία η δυτική επέκταση λειτουργούσε, έστω και καταστροφικά, ως φορέας ιστορικού εκσυγχρονισμού. Μια πιο ριζοσπαστική ιστοριογραφία έθεσε τον ιμπεριαλισμό στο κέντρο και υπογράμμισε την εκμετάλλευση, την εξάρτηση και τη βία. Ο Πωλ Κόεν, όμως, θα υποστήριζε ότι τόσο το σχήμα «δράση-αντίδραση» όσο και η αντιιμπεριαλιστική αναστροφή του παρέμεναν δυτικοκεντρικά: το πρώτο θεωρούσε τη Δύση κινητήρα της προόδου, ενώ το δεύτερο την καθιστούσε κινητήρα της παραμόρφωσης και της υπανάπτυξης. Και στις δύο περιπτώσεις, η ιστορική σημασία της Κίνας οργανωνόταν γύρω από όσα της έκανε η Δύση (Κόεν 1984).

Η σινοκεντρική στροφή της δεκαετίας του 1980

Το *Discovering History in China* δεν εγκαινίασε μόνο του τη νέα κατεύθυνση. Όταν δημοσιεύθηκε το 1984, ο Κόεν συστηματοποίησε αλλαγές που είχαν ήδη αρχίσει να εμφανίζονται στην έρευνα της προηγούμενης δεκαετίας. Η συμβολή του ήταν κυρίως κριτική και προγραμματική. Εντόπισε τρία κυρίαρχα σχήματα στην αμερικανική ιστοριογραφία της νεότερης Κίνας: «αντίδραση/απάντηση στη Δύση», «παράδοση και νεωτερικότητα» και «ιμπεριαλισμός». Παρά τις ιδεολογικές τους διαφορές, και τα τρία απέδιδαν στη Δύση το προνόμιο να ορίζει τι ήταν ιστορικά σημαντικό. Η προτεινόμενη σινοκεντρική ιστορία θα έπρεπε, αντιθέτως, να ξεκινά από κινεζικά προβλήματα, να χρησιμοποιεί κινεζικές χωρικές και χρονικές διαιρέσεις και να αντιμετωπίζει τους Κινέζους ως φορείς προθέσεων που δεν εξαντλούνταν στη σχέση τους με τους ξένους (Κόεν 1984).

Η στροφή αυτή είχε τέσσερις αλληλένδετες διαστάσεις. Πρώτον, επαναπροσδιόρισε τη χρονικότητα. Το 1839 έπαψε να αποτελεί αυτονόητη αφετηρία για κάθε ιστορία της νεότερης Κίνας. Η ύστερη Τσινγκ συνδέθηκε στενότερα με εξελίξεις του δέκατου όγδοου αιώνα και με μακρές διαδικασίες δημογραφικής, κοινωνικής και οικονομικής μεταβολής. Δεύτερον, μετέβαλε τη χωρικό επίπεδο ανάλυσης. Η επαρχία, η περιφέρεια, η πόλη, η κομητεία και το χωριό έγιναν αυτόνομα πεδία ανάλυσης, αντί να χρησιμεύουν ως τοπικές αντανακλάσεις αποφάσεων του κέντρου. Τρίτον, διεύρυνε το φάσμα των δρώντων: τοπικές ελίτ, εμπορικά δίκτυα, ένοπλες οργανώσεις, θρησκευτικές ομάδες και αγροτικές κοινότητες απέκτησαν δική τους ιστορική λογική. Τέταρτον, ενίσχυσε τη χρήση τοπικών κινεζικών πηγών, γενεαλογιών, εφημερίδων, συλλογών εγγράφων και κοινωνικοοικονομικών δεδομένων.

Ο Φίλιπ Κιν (Philip A. Kuhn) υπήρξε σημαντική γέφυρα προς αυτή την κατεύθυνση. Στο *Rebellion and Its Enemies in Late Imperial China*, η στρατιωτικοποίηση της κινεζικής κοινωνίας κατά τον δέκατο ένατο αιώνα συνδέθηκε με μεταβολές στις σχέσεις κράτους, τοπικών ελίτ και κοινωνικής οργάνωσης, όχι απλώς με τη δυτική πίεση (Κιν 1970). Οι μεγάλες εξεγέρσεις και η δημιουργία τοπικών ενόπλων δυνάμεων αποκτούσαν έτσι συνέπειες για τη μετέπειτα κατανομή εξουσίας. Ο Φρέντερικ Γουέικμαν (Frederic Wakeman), ήδη από το *Strangers at the Gate*, είχε επίσης συνδέσει τη σύγκρουση με τους Βρετανούς στη Νότια Κίνα με τις τοπικές κοινωνικές δομές και τις μορφές συλλογικής βίας στο Δέλτα του Περλ (Γουέικμαν 1966). Τέτοιες μελέτες έδειχναν ότι ακόμη και ένα κατεξοχήν «εξωτερικό» γεγονός, όπως ο Πόλεμος του Οπίου, δεν μπορούσε να κατανοηθεί χωρίς πυκνή εσωτερική ιστορία.

Οι μονογραφίες της Μέρι Ράνκιν (Mary B. Rankin) και του Ουίλιαμ Ρόου (William T. Rowe) έκαναν ακόμη σαφέστερη την αναλυτική παραγωγικότητα της περιφερειακής και αστικής προσέγγισης. Η Ράνκιν εξέτασε τον πολιτικό

ακτιβισμό των ελίτ στη Τζετζιάνγκ (浙江) και έδειξε ότι η διεύρυνση της δημόσιας δράσης πριν από την Επανάσταση του 1911 δεν ήταν απλή εισαγωγή δυτικών πολιτικών μορφών. Αναδύθηκε από μεταβολές στην τοπική διακυβέρνηση, στη φιλανθρωπία, στην εκπαίδευση και στις σχέσεις μεταξύ ελίτ και κράτους (Ράνκιν 1986). Ο Ρόου, στις δύο μελέτες του για τη Χανκόου (汉口), ανέλυσε την εμπορική κοινωνία, τις ενώσεις, τις κοινότητες και τις συγκρούσεις μιας μεγάλης ενδοχώρας πόλης σε χρονικό βάθος που ξεκινούσε πολύ πριν από την πλήρη εγκαθίδρυση των λιμένων των συνθηκών (Ρόου 1984, 1989). Η κινεζική πόλη δεν παρουσιαζόταν ως ατελές αντίγραφο της δυτικής αστικής νεωτερικότητας, αλλά ως δυναμικός κοινωνικός σχηματισμός με δικούς του μηχανισμούς συλλογικής οργάνωσης.

Στην κοινωνική και αγροτική ιστορία, η μελέτη του Φίλιπ Χουάνγκ (Philip C. C. Huang) για τη Βόρεια Κίνα ανέδειξε τις σύνθετες σχέσεις οικογενειακής εργασίας, αγοράς και παραγωγής, αμφισβητώντας απλές θεωρίες καπιταλιστικής μετάβασης (Χουάνγκ 1985). Στην ιστορία των εξεγέρσεων, ο Τζόσεφ Έσερικ (Joseph W. Esherick) επανερμήνευσε την Εξέγερση των Μπόξερ μέσα από την οικολογία, τις τοπικές θρησκευτικές πρακτικές, τις κοινωνικές εντάσεις και την πολιτική οικονομία της βορειοδυτικής Σαντόνγκ (山东) (Έσερικ 1987). Οι ιεραπόστολοι και ο ξένος ιμπεριαλισμός παρέμεναν ουσιώδεις, αλλά εντάσσονταν σε ένα τοπικό πεδίο ανταγωνισμών. Η βία δεν εξηγούνταν πλέον με μια γενική έννοια κινεζικής ξενοφοβίας ούτε ως αυτόματη αντίδραση στη δυτική παρουσία.

Η σημαντικότερη ίσως συνέπεια της σινοκεντρικής στροφής ήταν ότι μετέτρεψε την κινεζική αυτενέργεια από ηθικό αίτημα σε ερευνητική πρακτική. Δεν αρκούσε να δηλωθεί ότι οι Κινέζοι είχαν αυτενέργεια. Έπρεπε να ανασυσταθούν οι κατηγορίες με τις οποίες αντιλαμβάνονταν οι ίδιοι την κοινότητα, τη νομιμότητα, τη θρησκεία, την αγορά ή την ξένη παρουσία. Στο μεταγενέστερο *History in Three Keys*, ο Κόεν διέκρινε το γεγονός, την εμπειρία και τον μύθο των Μπόξερ, δείχνοντας ότι το νόημα του παρελθόντος δεν εξαντλείται ούτε στην ανακατασκευή του συμβάντος ούτε στις μεταγενέστερες πολιτικές χρήσεις του (Κόεν 1997). Η εμπειρία των ιστορικών υποκειμένων έγινε αναγκαίο, αλλά όχι αυτονόητα προσβάσιμο, επίπεδο της έρευνας.

Η μετατόπιση αυτή συνέπεσε με την πιο εύκολη πρόσβαση σε κινεζικά αρχεία και με την αναζωογόνηση ακαδημαϊκών ανταλλαγών μετά τη δεκαετία του 1970. Η σχέση, ωστόσο, δεν ήταν μηχανική. Τα νέα αρχεία δεν παρήγαγαν από μόνα τους νέα ερωτήματα. Η ιστοριογραφική κριτική ήταν εκείνη που επέτρεψε να διαβαστούν διαφορετικά: όχι ως συμπλήρωμα μιας ιστορίας ήδη δομημένης από δυτικές διπλωματικές πηγές, αλλά ως βάση για την ανασύνθεση κοινωνικών κόσμων που δεν είχαν οργανωθεί γύρω από την επαφή με τη Δύση. Η σινοκεντρική ιστορία υπήρξε συνεπώς τόσο αρχειακή όσο και εννοιολογική επανάσταση.

Τα όρια μιας αποκλειστικά «σινοκεντρικής» ιστορίας

Η επιτυχία της νέας προσέγγισης δημιούργησε δικά της προβλήματα. Το πρώτο ήταν ο κίνδυνος να αντικατασταθεί ένας δυτικοκεντρισμός από μια μεθοδολογική εσωστρέφεια. Η επιθυμία να εξηγηθεί η κινεζική ιστορία με τους δικούς της όρους μπορούσε να οδηγήσει στην αντιμετώπιση της Κίνας ως αυτάρκους μονάδας. Όμως οι εμπορικές ροές, η μετανάστευση, η τεχνολογία, οι αυτοκρατορικοί ανταγωνισμοί, οι χρηματοπιστωτικοί μηχανισμοί και τα διεθνή νομικά καθεστώτα δεν βρίσκονταν απλώς έξω από την Κίνα. Διαπερνούσαν λιμένες, κρατικές υπηρεσίες, επιχειρήσεις και καθημερινές πρακτικές. Η απομάκρυνσή τους για χάρη μιας καθαρής «εσωτερικής» ιστορίας θα αναπαρήγε την ίδια τεχνητή διάκριση που η έρευνα προσπαθούσε να υπερβεί.

Το δεύτερο πρόβλημα αφορούσε τον ιμπεριαλισμό. Ο Κόεν είχε δίκιο να απορρίπτει τη μετατροπή του σε καθολικό ερμηνευτικό κλειδί. Η υπερβολικά γενική επίκλησή του μπορούσε να αποδώσει κάθε αλλαγή στην ξένη επιβολή και να εξαφανίσει τις διαφορές μεταξύ τόπων, περιόδων και αυτοκρατορικών δυνάμεων. Εντούτοις, η κριτική στον δυτικοκεντρισμό δεν έπρεπε να οδηγήσει σε υποβάθμιση της εξαναγκαστικής ισχύος. Η εξωεδαφικότητα, οι παραχωρήσεις, η κατοχή εδάφους, οι τελωνειακοί περιορισμοί και η στρατιωτική βία δημιούργησαν θεσμικά πεδία άνισων δυνατοτήτων. Το ζητούμενο δεν ήταν να επιλεγεί ανάμεσα στον ιμπεριαλισμό και την κινεζική αυτενέργεια, αλλά να μελετηθεί η αυτενέργεια μέσα σε ασύμμετρες δομές.

Τρίτον, το εθνικό πλαίσιο «Κίνα» άρχισε να θεωρείται λιγότερο αυτονόητο. Ο Πρασέντζιτ Ντουάρα (Prasenjit Duara) έδειξε ότι οι εθνικές αφηγήσεις συχνά ιδιοποιούνται πολλαπλές ιστορικές διαδρομές και τις οργανώνουν αναδρομικά ως πορεία προς το έθνος-κράτος (Ντουάρα 1995). Αντιστοίχως, η «Νέα Ιστορία των Τσινγκ» τόνισε τη μαντσουριανή ταυτότητα, τους αυτοκρατορικούς θεσμούς και τις διαφορετικές μορφές κυριαρχίας στα σύνορα, αμφισβητώντας την εικόνα μιας δυναστείας που είχε απλώς αφομοιωθεί στον κινεζικό πολιτισμό (Ρόσκι (Rawski) 1996; Κρόσλει (Crossley) 1999; Έλλιοτ (Elliott) 2001). Η παρέμβαση αυτή μετέφερε την κριτική του δυτικοκεντρισμού στο εσωτερικό της ίδιας της κατηγορίας «Κίνα».

Τέλος, η συγκριτική και παγκόσμια οικονομική ιστορία αμφισβήτησε την ευρωπαϊκή αποκλειστικότητα της νεωτερικής ανάπτυξης. Το *Great Divergence* του Κένεθ Πόμερανζ (Kenneth Pomeranz) συνέκρινε τις πιο ανεπτυγμένες περιοχές της Κίνας και της Ευρώπης πριν από το βιομηχανικό ξεπέταγμα της τελευταίας και υποστήριξε ότι οι διαφορές δεν μπορούν να εξηγηθούν μέσω μιας πανάρχαιας κινεζικής στασιμότητας (Πόμερανζ 2000). Η σύγκριση αυτή δεν ήταν «σινοκεντρική» με τη στενή έννοια, διότι η αναλυτική της μονάδα ήταν διαπεριφερειακή. Συνέχιζε όμως το βασικό αίτημα της προηγούμενης γενιάς: να μην χρησιμοποιείται η ευρωπαϊκή κατάληξη ως μέτρο όλων των προηγούμενων ιστορικών δυνατοτήτων.

Από το «εσωτερικό ή εξωτερικό» στη σχεσιοδυναμική και αλληλένδετη ιστορία

Από τη δεκαετία του 1990, η ιστοριογραφία δεν εγκατέλειψε τα κεκτημένα της σινοκεντρικής προσέγγισης. Τα ενσωμάτωσε σε νέα επίπεδα ανάλυσης. Η αυτοκρατορία, το δίκτυο, η κυκλοφορία, η μετάφραση και η διασύνδεση έγιναν κεντρικές έννοιες. Η αλλαγή αυτή επηρεάστηκε από τη μεταποικιακή θεωρία, την παγκόσμια ιστορία, τη νέα αυτοκρατορική ιστορία και τη μελέτη της καθημερινότητας. Το κοινό τους σημείο ήταν η απόρριψη της εικόνας δύο προκατασκευασμένων κόσμων -της Κίνας και της Δύσης- που πρώτα υπάρχουν χωριστά και κατόπιν «συναντώνται». Οι κατηγορίες, οι θεσμοί και οι ταυτότητες μεταβάλλονταν ακριβώς μέσα από τη σχέση.

Το έργο του Τζέιμς Χέβια (James L. Hevia) για την βρετανική διπλωματική αποστολή με επικεφαλής τον Μακάρτνει (Macartney) επανεξέτασε ένα κλασικό επεισόδιο στις σχέσεις Κίνας-Δύσης. Αντί να ερμηνεύσει την αποτυχία της αποστολής ως σύγκρουση κινεζικής τελετουργικής ακαμψίας και βρετανικής νεωτερικής διπλωματίας, ανέλυσε δύο αυτοκρατορικές μορφές κυριαρχίας που διεκδικούσαν την ικανότητα να ορίζουν το νόημα της τελετουργίας και της οικουμενικότητας (Χέβια 1995). Στο *English Lessons*, ο ίδιος εξέτασε τη βία του δέκατου ένατου αιώνα ως «παιδαγωγική» αυτοκρατορικής εξουσίας, συνδέοντας τη στρατιωτική καταστροφή, τη γνώση, τη λεηλασία και τις πρακτικές αναμόρφωσης (Χέβια 2003). Η κινεζική και η βρετανική αυτοκρατορία δεν εμφανίζονταν ως δύο πολιτισμικοί πόλοι αλλά ως μεταβαλλόμενα καθεστώτα εξουσίας.

Η αστική ιστορία της Σαγκάης πρόσφερε ιδιαίτερα γόνιμο πεδίο για τη νέα σύνθεση. Ο Κριστιάν Ενριό (Christian Henriot) ανέλυσε τη δημοτική εξουσία, την τοπικότητα και τον εκσυγχρονισμό, αποφεύγοντας τόσο τον μύθο της «δυτικής» πόλης μέσα στην Κίνα όσο και μια αφήγηση στην οποία οι ξένες παραχωρήσεις αποτελούσαν απλό περιθώριο της εθνικής ιστορίας (Ενριό 1993). Ο Γουέικμαν, στο *Policing Shanghai*, έδειξε πώς το εθνικιστικό κράτος, η αστυνομία, το οργανωμένο έγκλημα, οι ξένες δικαιοδοσίες και οι κοινωνικές συγκρούσεις συγκροτούσαν ένα ενιαίο, αν και κατακερματισμένο, πεδίο κυριαρχίας (Γουέικμαν 1995). Η πόλη γινόταν εργαστήριο όχι μιας μηχανικής εκδυτικοποίησης, αλλά μιας άνισης και διαπλεκόμενης νεωτερικότητας.

Αυτός ο προσανατολισμός επέτρεψε να τεθούν διαφορετικά ερωτήματα για τους θεσμούς που παλαιότερα είχαν ενταχθεί στη γενική κατηγορία της ξένης επιβολής. Μια υπηρεσία με ξένο προσωπικό μπορούσε να είναι συγχρόνως όργανο περιορισμού της κινεζικής κυριαρχίας, πηγή κρατικών εσόδων, εργαστήριο διοικητικής τεχνογνωσίας και χώρος σταδιοδρομίας Κινέζων υπαλλήλων. Ένας λιμένας των συνθηκών μπορούσε να είναι αποικιακός θύλακας, κινεζική πόλη, κόμβος διασπορών και αγορά που συνέδεε την ενδοχώρα με παγκόσμιες ροές. Η συνύπαρξη αυτών των ιδιοτήτων δεν αποτελεί αναλυτική αντίφαση. Αποτελεί το ίδιο το ιστορικό πρόβλημα.

Ρόμπερτ Μπίκερς: η ξένη παρουσία ως μέρος της κινεζικής ιστορίας

Το έργο του Μπίκερς είναι εμβληματικό της στροφής προς μια νέα ιστορία του ιμπεριαλισμού στην Κίνα. Σε αντίθεση με το παλαιότερο σχήμα «δράση-αντίδραση», η ξένη κοινότητα δεν λειτουργεί ως αφηρημένος φορέας της δυτικής νεωτερικότητας. Αποτελεί ετερογενές κοινωνικό σύνολο με ταξικές ιεραρχίες, φυλετικές αντιλήψεις, θεσμούς, φόβους και εσωτερικές αντιφάσεις. Ταυτόχρονα, σε αντίθεση με έναν απλό αντιιμπεριαλιστικό καταγγελτικό λόγο, οι ξένοι δεν εμφανίζονται ως ενιαίο και παντοδύναμο μπλοκ. Η ισχύς τους ήταν πραγματική, αλλά έπρεπε να παραχθεί και να αναπαραχθεί μέσα από δημοτικά συμβούλια, αστυνομικές δυνάμεις, εταιρείες, λέσχες, δικαστήρια, τελετουργίες και καθημερινές διαχωριστικές πρακτικές.

Στο *Britain in China*, ο Μπίκερς μελέτησε την κουλτούρα και την κοινωνική συγκρότηση των βρετανικών κοινοτήτων κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα (Μπίκερς 1999). Η Βρετανική Αυτοκρατορία στην Κίνα δεν ταυτιζόταν μόνο με αποφάσεις του Λονδίνου ή με τη δύναμη του Βασιλικού Ναυτικού. Υλοποιούνταν μέσα από ανθρώπους που ζούσαν στους λιμένες, διεκδικούσαν προνόμια, κατασκεύαζαν διαχωρισμένες ταυτότητες και συχνά αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους ως κοινότητα υπό πολιορκία. Αυτή η κοινωνική ιστορία της αποικιακής παρουσίας μετατόπισε την έρευνα από τη διπλωματική «δράση» στους μηχανισμούς με τους οποίους η ανισότητα γινόταν βιωμένη καθημερινότητα.

Το *Empire Made Me* προχώρησε ακόμη περισσότερο σε μικροϊστορική κλίμακα, ακολουθώντας τη ζωή του Ρίτσαρντ Τίνκλερ (Richard Tinkler), ενός Βρετανού αστυνομικού στη Σαγκάη (Μπίκερς 2003). Η βιογραφία ενός απλού αυτοκρατορικού δρώντος επέτρεψε να συνδεθούν η κοινωνική περιθωριοποίηση στη Βρετανία, η φυλετική εξουσία στην Ασία, η ανδρική κουλτούρα, η αστυνομική βία και η πολιτική κρίση. Η αυτοκρατορία δεν ήταν μόνο σύστημα που επιβαλλόταν από τις μητροπολιτικές ελίτ· «κατασκεύαζε» τους ανθρώπους που την υπηρετούσαν, προσφέροντάς τους εξουσία και ταυτόχρονα εκθέτοντάς τους σε επισφάλεια. Η εστίαση στο άτομο δεν αποπολιτικοποιεί έτσι τον ιμπεριαλισμό. Καθιστά ορατή τη λειτουργία του.

Στο συνθετικό *The Scramble for China*, ο Μπίκερς επανέφερε στο κέντρο τη βίαιη ξένη επέκταση από τη δεκαετία του 1830 έως την πτώση της Τσινγκ (Bickers 2011). Μια επιφανειακή ανάγνωση θα μπορούσε να δει εδώ επιστροφή στη χρονολογία και στα θέματα του Φέρμπανκ. Η διαφορά, όμως, είναι θεμελιώδης. Η «Δύση» δεν εμφανίζεται ως μια ενιαία δύναμη απέναντι σε μια αμετάβλητη Κίνα. Βρετανικές, γαλλικές, ρωσικές, ιαπωνικές και άλλες αυτοκρατορικές επιδιώξεις συγκρούονται, ενώ Κινέζοι αξιωματούχοι, έμποροι, στρατιώτες και κοινότητες διαπραγματεύονται, χρησιμοποιούν, αντιστέκονται ή ανακατευθύνουν τις νέες δομές. Η έμφαση στη βία δεν αναιρεί την κινεζική αυτενέργεια, αλλά προσδιορίζει το άνισο πεδίο μέσα στο οποίο αυτή ασκούνταν.

Το *Out of China* μετατόπισε την προσοχή στη μακρά διάλυση του καθεστώτος των ξένων προνομίων κατά τον εικοστό αιώνα (Μπίκερς 2017). Η λήξη της ξένης κυριαρχίας δεν παρουσιάζεται ως στιγμιαίο αποτέλεσμα μιας μοναδικής επανάστασης ούτε ως απλή αποχώρηση των αυτοκρατοριών. Ήταν προϊόν εθνικιστικής κινητοποίησης, κρατικής διαπραγμάτευσης, πολέμου, διεθνών ανακατατάξεων και καθημερινής αμφισβήτησης της αποικιακής νομιμότητας. Με τον τρόπο αυτό, ο Μπίκερς συνδέει την ιστορία των ξένων στην Κίνα με την ιστορία της κινεζικής αποαποικιοποίησης. Δεν υπάρχουν δύο παράλληλες αφηγήσεις, μία «δυτική» και μία «κινεζική», αλλά μια κοινή ιστορία σύγκρουσης για την κυριαρχία.

Η συμβολή του Μπίκερς έγκειται επομένως στο ότι επανέφερε τον ιμπεριαλισμό χωρίς να επαναφέρει τον δυτικοκεντρισμό. Παίρνει στα σοβαρά τη στρατιωτική και νομική ανισότητα, αλλά αποφεύγει να αποδώσει στους ξένους απόλυτο έλεγχο των αποτελεσμάτων. Χρησιμοποιεί βρετανικά και κινεζικά αρχεία, βιογραφίες, φωτογραφίες και υλικό πολιτισμό για να δείξει πώς οι μεγάλες δομές γίνονταν τοπικές πρακτικές. Στους συλλογικούς τόμους για τους λιμένες των συνθηκών, η νομική πολυμορφία, η γη, η δημοτική διοίκηση και η εξουσία αντιμετωπίζονται ως πεδία συνεχούς διαπραγμάτευσης (Μπίκερς and Τζάκσον (Jackson) 2016). Η ξένη παρουσία παύει έτσι να είναι ένα εξωτερικό κεφάλαιο προσαρτημένο στην κινεζική ιστορία και γίνεται συστατικό, χωρίς να γίνεται αποκλειστικό, μέρος της.

Χανς βαν ντε Βεν: θεσμοί, πόλεμος και οι παγκόσμιες καταβολές της κινεζικής νεωτερικότητας

Ο βαν ντε Βεν αντιπροσωπεύει μια συγγενή, αλλά διακριτή, διαδρομή. Το έργο του επικεντρώνεται περισσότερο στην πολιτική οργάνωση, στον πόλεμο και στους κρατικούς θεσμούς. Ήδη στο *From Friend to Comrade* ανέλυσε την ίδρυση του Κινεζικού Κομμουνιστικού Κόμματος όχι ως αναπόφευκτη εφαρμογή μιας εισαγόμενης ιδεολογίας ούτε ως προδιαγεγραμμένη αρχή της επανάστασης του 1949, αλλά ως μια εύθραυστη διαδικασία οργανωτικής και πολιτικής συγκρότησης (βαν ντε Βεν 1991). Οι διεθνείς κομμουνιστικές συνδέσεις ήταν ουσιώδεις, όμως αποκτούσαν νόημα μέσα στις κινεζικές πολιτικές συνθήκες και στις επιλογές συγκεκριμένων δικτύων ακτιβιστών.

Στο *War and Nationalism in China*, ο βαν ντε Βεν αναθεώρησε την ιστορία του Guomindang (中國國民黨) και του πολέμου κατά της Ιαπωνίας (βαν ντε Βεν 2003). Παλαιότερες αφηγήσεις, επηρεασμένες τόσο από την τελική κομμουνιστική νίκη όσο και από τη συμμαχική απογοήτευση προς τον Τσιανγκ Κάι-σεκ (蔣中正), αντιμετώπιζαν συχνά το εθνικιστικό καθεστώς ως διεφθαρμένο, στρατιωτικά παθητικό και ιστορικά καταδικασμένο. Ο βαν ντε Βεν ενέταξε την

αντίσταση κατά της Ιαπωνίας στην ευρύτερη προσπάθεια ενοποίησης της Κίνας από τη δεκαετία του 1920. Ο πόλεμος δεν ήταν εξωτερική διακοπή μιας εσωτερικής πολιτικής διαδικασίας· αναδιαμόρφωσε το κράτος, τον εθνικισμό, τις στρατιωτικές δομές και τις σχέσεις με τους Συμμάχους.

Η μέθοδος αυτή υπερβαίνει την απλή ισορροπία μεταξύ «εσωτερικών» και «εξωτερικών» παραγόντων. Η ιαπωνική εισβολή, η συμμαχική στρατηγική και η παγκόσμια σύρραξη αποτελούν τμήματα της κινεζικής ιστορίας, ενώ οι κινεζικές αποφάσεις επηρεάζουν τη διεθνή πορεία του πολέμου. Η Κίνα δεν είναι ένας παθητικός χώρος ξένων στρατιωτικών επιχειρήσεων, αλλά ούτε και ένας απομονωμένος εθνικός χώρος. Η στρατιωτική ιστορία συνδέεται με τη δημοσιονομική ικανότητα, την κομματική οργάνωση, τις υποδομές, την προπαγάνδα και την κοινωνική κινητοποίηση. Με αυτόν τον τρόπο, ο βαν ντε Βεν αποκαθιστά τη σημασία του εθνικιστικού κράτους χωρίς να το εξιδανικεύει και αποφεύγει την ρεβιζιονιστική ανάγνωση όλης της περιόδου ως πρόλογο της κομμουνιστικής επικράτησης.

Η πιο άμεση συνομιλία του με την παράδοση του Φέρμπανκ βρίσκεται στο *Breaking with the Past*, μια ιστορία της Κινεζικής Αυτοκρατορικής Ναυτικής Τελωνειακής Υπηρεσίας (Chinese Imperial Maritime Customs) (βαν ντε Βεν 2014). Η Υπηρεσία αποτελούσε προνομιακό αντικείμενο της παλαιότερης ιστοριογραφίας: διοικούνταν επί δεκαετίες από ξένους, συνδεόταν με το σύστημα των συνθηκών και συχνά παρουσιαζόταν ως φορέας αποτελεσματικής δυτικής διοίκησης μέσα σε ένα αδύναμο κινεζικό κράτος. Ο βαν ντε Βεν δεν αρνείται τις αυτοκρατορικές και άνισες καταβολές της. Δείχνει, όμως, ότι η Υπηρεσία ήταν επίσης κινεζικός κρατικός θεσμός, βασικός μηχανισμός εσόδων, παραγωγός στατιστικής γνώσης, διαχειριστής υποδομών και δίαυλος διεθνούς σύνδεσης.

Η έμφαση στην «παγκόσμια καταβολή της νεωτερικότητας στην Κίνα» δηλώνει ακριβώς αυτή τη μετατόπιση. Η νεωτερικότητα δεν εισάγεται ως έτοιμο πακέτο από τη Δύση, αλλά παράγεται μέσα από θεσμούς στους οποίους συνεργάζονται και συγκρούονται ξένοι και Κινέζοι. Η Τελωνειακή Υπηρεσία δεν μπορεί να ταξινομηθεί απλώς ως όργανο ιμπεριαλισμού ή ως εργαλείο εθνικής οικοδόμησης. Ήταν και τα δύο, σε μεταβαλλόμενες αναλογίες, επειδή η κυριαρχία στην ύστερη Τσινγκ και στη Δημοκρατία δεν ήταν ενιαία και αδιαίρετη. Η λειτουργία της δείχνει ότι η κρατική ενίσχυση μπορούσε να προκύψει μέσα από έναν θεσμό που ενσάρκωνε περιορισμούς της κυριαρχίας.

Στο *China at War*, ο βαν ντε Βεν διεύρυνε τη χρονολογία του πολέμου από την ιαπωνική εισβολή έως την εδραίωση της Λαϊκής Δημοκρατίας, αντιμετωπίζοντας τα έτη 1937-1952 ως αλληλένδετη εποχή πολέμου, επανάστασης και κρατικής ανασυγκρότησης (βαν ντε Βεν 2017). Η επιλογή αυτή αποδυναμώνει τις συμβατικές τομές του 1945 και του 1949 χωρίς να τις εξαφανίζει. Ο παγκόσμιος πόλεμος, ο κινεζικός εμφύλιος και η πρώιμη κομμουνιστική κρατική οι-

κοδόμηση συνδέονται μέσω της βίας, της μαζικής κινητοποίησης, της διοικητικής μάθησης και της καταστροφής. Η κινεζική επανάσταση τοποθετείται σε παγκόσμιο πλαίσιο, αλλά δεν ανάγεται σε ξένη επιρροή.

Η σημασία του βαν ντε Βεν για την ιστοριογραφική σύνθεση βρίσκεται στην ικανότητά του να συνδυάζει τη θεσμική σοβαρότητα της παλαιότερης σχολής με την αυτενέργεια και την πολλαπλότητα που ανέδειξε η σινοκεντρική ιστορία. Οι κρατικοί θεσμοί δεν αντιμετωπίζονται ως απλές μεταβιβάσεις δυτικών προτύπων, ενώ οι διεθνείς σχέσεις δεν αποτελούν εξωτερικό πλαίσιο που μπορεί να αφαιρεθεί από την ανάλυση. Η έρευνα κινείται ανάμεσα σε κινεζικά, βρετανικά, ιαπωνικά και άλλα αρχεία και αντιμετωπίζει τις αποκλίσεις τους όχι ως εμπόδιο, αλλά ως ένδειξη των διαφορετικών καθεστώτων γνώσης και εξουσίας που συγκροτούσαν το πεδίο.

Τα χαρακτηριστικά της νεότερης σύνθεσης

Η ιστοριογραφική κατεύθυνση που εκπροσωπούν οι Μπίκερς και βαν ντε Βεν μπορεί να συνοψιστεί σε πέντε χαρακτηριστικά. Πρώτον, χρησιμοποιεί σχεσιοδυναμική αιτιότητα. Δεν προσθέτει απλώς «εσωτερικούς» και «εξωτερικούς» παράγοντες σε μια ισορροπημένη λίστα, αλλά εξετάζει πώς ο ένας μετασχηματίζει τον άλλο. Η εξωεδαφικότητα, για παράδειγμα, δεν ήταν μόνο ξένο προνόμιο ούτε μόνο κινεζική απώλεια. Αναδιοργάνωσε δικαστικές πρακτικές, αστυνόμευση, εμπορικές στρατηγικές και αντιλήψεις περί κυριαρχίας. Αντίστοιχα, ο κινεζικός εθνικισμός δεν υπήρξε απλώς «αντίδραση» στον ιμπεριαλισμό· παρήγαγε νέους θεσμούς και νέα διεθνή αιτήματα που συνέβαλαν στη μεταβολή της παγκόσμιας τάξης.

Δεύτερον, η νέα σύνθεση μεταβάλλει συνεχώς την προσέγγιση. Η μικροϊστορία ενός αστυνομικού, η ιστορία μιας τελωνειακής υπηρεσίας, η αστική ιστορία της Σαγκάης και η παγκόσμια ιστορία του πολέμου μπορούν να φωτίσουν διαφορετικές όψεις του ίδιου προβλήματος. Η προσέγγιση δεν είναι ουδέτερη αλλά αναλυτική επιλογή. Στο εθνικό επίπεδο, ένας θεσμός μπορεί να φαίνεται ξένος· στο τοπικό, να λειτουργεί ως εργοδότης και ρυθμιστής· στο παγκόσμιο, να αποτελεί κόμβο ροών πληροφορίας και κεφαλαίου. Η εναλλαγή αποτρέπει τόσο τη γενίκευση μιας τοπικής εμπειρίας όσο και την εξαφάνισή της μέσα σε μια μακροϊστορική αφήγηση.

Τρίτον, η ποικιλία στην αρχειακή μέθοδο γίνεται ουσιαστικό μέρος της ερμηνείας. Τα βρετανικά αρχεία καταγράφουν διαφορετικές ανησυχίες από τα κινεζικά κυβερνητικά έγγραφα, τις τοπικές εφημερίδες ή τα ιδιωτικά ημερολόγια. Η αντιπαραβολή τους δεν υπηρετεί μόνο την επαλήθευση γεγονότων. Επιτρέπει να μελετηθεί ποιος είχε την εξουσία να ταξινομεί ανθρώπους, να παράγει στατιστικές, να περιγράφει τη βία και να μετατρέπει τη δική του οπτική σε επίσημη γνώση. Η αρχειακή σιωπή αντιμετωπίζεται ως ιστορικό αποτέλεσμα και όχι ως απλή έλλειψη υλικού.

Τέταρτον, η έννοια της κινεζικής αυτενέργειας αποσυνδέεται από μια εξιδανικευτική εθνική αφήγηση. Κινέζοι αξιωματούχοι, έμποροι ή αστυνομικοί μπορούσαν να συνεργάζονται με ξένους θεσμούς, να επωφελούνται από ιεραρχίες ή να ασκούν βία σε άλλους Κινέζους. Η αναγνώριση της δράσης τους δεν σημαίνει ότι όλες οι επιλογές ήταν εξίσου ελεύθερες ούτε ότι υπηρετούσαν έναν ενιαίο εθνικό σκοπό. Η αυτενέργεια εξετάζεται ως άνισα κατανεμημένη δυνατότητα μέσα σε συγκεκριμένους θεσμούς.

Πέμπτον, η νεωτερικότητα αντιμετωπίζεται ως μια συνθετική διαδικασία. Οι υποδομές, η γραφειοκρατία, η μαζική πολιτική, η στρατιωτική κινητοποίηση και οι νέες μορφές δικαίου δεν ανήκουν αποκλειστικά σε έναν πολιτισμό. Κυκλοφορούν, μεταφράζονται και επανασυναρμολογούνται. Αυτό δεν σημαίνει ότι η κυκλοφορία είναι ισότιμη ή ειρηνική. Συχνά πραγματοποιείται μέσω πολέμου και καταναγκασμού. Η έννοια της «διαπλοκής» είναι χρήσιμη ακριβώς επειδή μπορεί να περιλάβει συγχρόνως τη δημιουργική οικειοποίηση και τη δομική ανισότητα.

Στη σχετική βιβλιογραφία εντάσσονται και έργα πέρα από τους δύο ιστορικούς. Ο Ράνα Μίττερ (Rana Mitter) συνέδεσε τον εθνικισμό, τη μνήμη, τη συνεργασία και την αντίσταση στη Μαντζουρία και στον σινοϊαπωνικό πόλεμο, συμβάλλοντας στην επανένταξη της Κίνας στην παγκόσμια ιστορία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου (Μίττερ 2000, 2013). Η Νταϊάνα Λέρι (Diana Lary) ανέδειξε την εμπειρία του πολέμου για τον κινεζικό πληθυσμό και τις μακρές κοινωνικές συνέπειες της βίας (Λέρι 2010). Η Μπράινα Γκούντμαν (Bryna Goodman) συνέδεσε τα τοπικά δίκτυα καταγωγής στη Σαγκάη με τη διαμόρφωση αστικών και εθνικών ταυτοτήτων (Goodman 1995). Η Ρεμπέκα Καρλ (Rebecca Karl) τοποθέτησε τον κινεζικό εθνικισμό σε ένα διεθνές φαντασιακό αντιαποικιακών κρίσεων, δείχνοντας ότι το «έθνος» συγκροτήθηκε μέσα από την παρατήρηση γεγονότων πέρα από την Κίνα (Καρλ 2002). Οι μελέτες αυτές διαφέρουν σημαντικά, αλλά συγκλίνουν στην απόρριψη της απομόνωσης της κινεζικής ιστορίας.

Συνέχειες, ρήξεις και μεθοδολογικές συνέπειες

Η διαδοχή των ιστοριογραφικών προσεγγίσεων δεν πρέπει να περιγραφεί ως μια πορεία από το λάθος προς το σωστό. Η σύγχρονη ιστοριογραφία εξακολουθεί να στηρίζεται σε προβλήματα που ανέδειξε ο Φέρμπανκ: τη σχέση θεσμών και κυριαρχίας, τη μετάφραση μεταξύ πολιτικών τάξεων, τη σημασία των λιμένων των συνθηκών και τον ρόλο της Κίνας στη διεθνή ιστορία. Αυτό που άλλαξε είναι ο τρόπος οργάνωσης της αιτιότητας. Οι ξένοι θεσμοί δεν θεωρούνται πλέον αυτονόητα φορείς μιας ενιαίας νεωτερικότητας και οι κινεζικές αποκρίσεις δεν αξιολογούνται με βάση την απόστασή τους από δυτικά πρότυπα.

Αντίστοιχα, η σινοκεντρική στροφή παραμένει θεμελιώδες κεκτημένο. Κάθε σύγχρονη διακρατική ή παγκόσμια ιστορία που αγνοεί την κινεζική γλώσσα, τις εσωτερικές διαμάχες και τις τοπικές χρονικότητες κινδυνεύει να αναπαράγει το παλαιό σχήμα «δράση-αντίδραση» με νέο λεξιλόγιο. Η παγκόσμια ιστορία δεν είναι από μόνη της λιγότερο ευρωκεντρική. Μπορεί να γίνει ακόμη πιο αφαιρετική, αν περιοριστεί σε ροές εμπορίου, κεφαλαίου και τεχνολογίας των οποίων οι τοπικές προσλήψεις τους θεωρούνται δευτερεύουσες. Η πραγματική κληρονομιά του Κόεν είναι η απαίτηση η Κίνα να αποτελεί τόπο παραγωγής ιστορικών ερωτημάτων και όχι απλώς περίπτωση εφαρμογής θεωριών που έχουν κατασκευαστεί αλλού.

Η πλέον παραγωγική θέση βρίσκεται συνεπώς όχι σε μια αριθμητική «ισορροπία» μεταξύ κινεζικών και ξένων παραγόντων, αλλά σε μια ασύμμετρη σχεσιοδυναμική ιστορία. Ο όρος «ισορροπημένη» μπορεί να είναι παραπλανητικός, αν υπονοεί ότι ο ιστορικός οφείλει να μοιράσει ίσο βάρος σε όλες τις πλευρές. Η ξένη στρατιωτική δύναμη και ένας τοπικός κινεζικός σύλλογος δεν διέθεταν ίσες δυνατότητες. Η αναλυτική ισορροπία επιτυγχάνεται όχι με εξίσωση των δρώντων, αλλά με ακριβή ανασύσταση των διαφορετικών πόρων, περιορισμών και χρονικοτήτων τους. Αυτό είναι το κοινό πλεονέκτημα των καλύτερων έργων της νεότερης σύνθεσης.

Η μεθοδολογική αυτή θέση έχει άμεσες συνέπειες και στην έρευνα. Μια ιστορία των λιμένων των συνθηκών πρέπει να συνδέει τις διεθνείς συμφωνίες με την ιδιοκτησία γης, τη δημοτική φορολογία, την εργασία και την καθημερινή αστυνόμευση. Μια ιστορία για κάποιον πόλεμο πρέπει να ενώνει τη στρατηγική με τις μετακινήσεις πληθυσμών, τη δημοσιονομική διοίκηση και την πολιτική νομιμοποίηση. Μια ιστορία μιας υπηρεσίας, στελεχωμένης με ξένους υπηκόους, πρέπει να εξετάζει ταυτόχρονα τις ιεραρχίες προσωπικού, τις κινεζικές κρατικές χρήσεις της και τα παγκόσμια δίκτυα στα οποία συμμετείχε. Σε κάθε περίπτωση, η επιλογή πολλών αρχείων δεν είναι επίδειξη πληρότητας, αλλά προϋπόθεση για να μη συγχέεται η οπτική ενός θεσμού με την ολότητα του ιστορικού πεδίου.

Υπάρχουν βεβαίως και νέοι κίνδυνοι. Η γλώσσα της «διαπλοκής» μπορεί να εξομαλύνει τη βία, σαν κάθε σχέση να ήταν αμοιβαία ανταλλαγή. Η έμφαση στην υβριδικότητα μπορεί να αποκρύψει ποιος επέβαλε τους κανόνες της συνάντησης. Από την άλλη πλευρά, η επιστροφή της αυτοκρατορίας ως αναλυτικής κατηγορίας μπορεί να μετατρέψει όλους τους θεσμούς σε εκφράσεις μιας πανταχού παρούσας αποικιακής εξουσίας. Η καλύτερη σύγχρονη έρευνα αποφεύγει και τα δύο άκρα: αναγνωρίζει ότι οι επαφές παρήγαγαν νέα και απρόβλεπτα αποτελέσματα, χωρίς να λησμονεί ότι οι δυνατότητες συμμετοχής ήταν βαθιά άνισες.

Συμπέρασμα

Η ιστοριογραφία της νεότερης Κίνας μετακινήθηκε από μια αφήγηση στην οποία η Δύση παρείχε την κύρια ώθηση της αλλαγής προς μια ιστορία που αναζητούσε τις ενδογενείς λογικές της κινεζικής κοινωνίας και, στη συνέχεια, προς προσεγγίσεις που μελετούν την Κίνα ως μέρος αλληλεξαρτώμενων αυτοκρατορικών και παγκόσμιων διαδικασιών. Η μετακίνηση αυτή δεν ακύρωσε διαδοχικά όσα προηγήθηκαν. Η σχολή του Φέρμπανκ άφησε μια κληρονομιά θεσμικής και αρχειακής αυστηρότητας, αλλά και ένα δυτικοκεντρικό σχήμα ιστορικού χρόνου. Η σινοκεντρική στροφή απελευθέρωσε το πεδίο από αυτό το σχήμα, ανέδειξε νέους δρώντες και επίπεδα ανάλυσης και αμφισβήτησε την τελεολογία της δυτικοποίησης. Ταυτόχρονα, η τάση να αναζητηθεί μια αποκλειστικά εσωτερική κινεζική εξήγηση δυσκολευόταν να αναλύσει επαρκώς τον ιμπεριαλισμό, τον πόλεμο και τις διασυνοριακές υποδομές.

Τα έργα των Μπίκερς και βαν ντε Βεν δείχνουν έναν παραγωγικό τρόπο υπέρβασης αυτού του αδιεξόδου. Ο πρώτος ενσωματώνει την κοινωνική και πολιτισμική ιστορία των ξένων κοινοτήτων στην ιστορία της κινεζικής κυριαρχίας και αποαποικιοποίησης. Ο δεύτερος συνδέει κομματική οργάνωση, κρατικούς θεσμούς και πόλεμο με διεθνή δίκτυα και παγκόσμιες συγκρούσεις. Και οι δύο αντιμετωπίζουν τη νεωτερικότητα ως αποτέλεσμα σχέσεων, χωρίς να μετατρέπουν αυτές τις σχέσεις σε ισότιμες ανταλλαγές. Η Κίνα δεν είναι ούτε παθητικό αντικείμενο της δυτικής δράσης ούτε βρίσκεται κλεισμένη στα όρια μιας αυτόχθονης ιστορίας.

Η σημαντικότερη ιστοριογραφική κατάκτηση της νεότερης σύνθεσης είναι, επομένως, η αλλαγή της ερώτησης. Το ζητούμενο δεν είναι πλέον αν η αλλαγή προήλθε «από μέσα» ή «από έξω», αλλά πώς συγκεκριμένοι δρώντες, με άνισους πόρους και διαφορετικές αντιλήψεις, συνδέθηκαν μέσα σε θεσμούς και συγκρούσεις που μετέβαλαν όλες τις πλευρές. Μια τέτοια ιστορία μπορεί να είναι συγχρόνως σινοκεντρική ως προς τη γλωσσική και αρχειακή της θεμελίωση, αυτοκρατορική ως προς την ανάλυση της εξουσίας και παγκόσμια ως προς την κλίμακα των διασυνδέσεων. Δεν αποτελεί συμβιβασμό ανάμεσα σε παλαιές σχολές, αλλά πιο απαιτητική σύνθεση των ισχυρότερων κεκτημένων τους.

Βιβλιογραφία

Bickers, Robert. 1999. *Britain in China: Community, Culture and Colonialism, 1900-49*. Manchester: Manchester University Press.

Bickers, Robert. 2003. *Empire Made Me: An Englishman Adrift in Shanghai*. New York: Columbia University Press.

Bickers, Robert. 2011. *The Scramble for China: Foreign Devils in the Τσινγκ Empire, 1832-1914*. London: Allen Lane.

Bickers, Robert. 2017. *Out of China: How the Chinese Ended the Era of Western Domination*. London: Allen Lane.

Bickers, Robert, and Isabella Jackson, eds. 2016. *Treaty Ports in Modern China: Law, Land and Power*. London: Routledge.

Cohen, Paul A. 1984. *Discovering History in China: American Historical Writing on the Recent Chinese Past*. New York: Columbia University Press.

Cohen, Paul A. 1997. *History in Three Keys: The Boxers as Event, Experience, and Myth*. New York: Columbia University Press.

Crossley, Pamela Kyle. 1999. *A Translucent Mirror: History and Identity in Τσινγκ Imperial Ideology*. Berkeley: University of California Press.

Duara, Prasenjit. 1995. *Rescuing History from the Nation: Questioning Narratives of Modern China*. Chicago: University of Chicago Press.

Elliott, Mark C. 2001. *The Manchu Way: The Eight Banners and Ethnic Identity in Late Imperial China*. Stanford: Stanford University Press.

Esherick, Joseph W. 1987. *The Origins of the Boxer Uprising*. Berkeley: University of California Press.

Fairbank, John King. 1953. *Trade and Diplomacy on the China Coast: The Opening of the Treaty Ports, 1842-1854*. 2 vols. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Fairbank, John King, ed. 1968. *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Goodman, Bryna. 1995. *Native Place, City, and Nation: Regional Networks and Identities in Shanghai, 1853-1937*. Berkeley: University of California Press.

Henriot, Christian. 1993. *Shanghai, 1927-1937: Municipal Power, Locality, and Modernization*. Berkeley: University of California Press.

Hevia, James L. 1995. *Cherishing Men from Afar: Τσινγκ Guest Ritual and the Macartney Embassy of 1793*. Durham, NC: Duke University Press.

Hevia, James L. 2003. *English Lessons: The Pedagogy of Imperialism in Nineteenth-Century China*. Durham, NC: Duke University Press.

Huang, Philip C. C. 1985. *The Peasant Economy and Social Change in North China*. Stanford: Stanford University Press.

Karl, Rebecca E. 2002. *Staging the World: Chinese Nationalism at the Turn of the Twentieth Century*. Durham, NC: Duke University Press.

Kuhn, Philip A. 1970. *Rebellion and Its Enemies in Late Imperial China: Militarization and Social Structure, 1796-1864*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Lary, Diana. 2010. *The Chinese People at War: Human Suffering and Social Transformation, 1937-1945*. Cambridge: Cambridge University Press.

Levenson, Joseph R. 1968. *Confucian China and Its Modern Fate: A Trilogy*. Berkeley: University of California Press.

Mitter, Rana. 2000. *The Manchurian Myth: Nationalism, Resistance, and Collaboration in Modern China*. Berkeley: University of California Press.

Mitter, Rana. 2013. *Forgotten Ally: China's World War II, 1937-1945*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.

Pomeranz, Kenneth. 2000. *The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy*. Princeton: Princeton University Press.

Rankin, Mary Backus. 1986. *Elite Activism and Political Transformation in China: Zhejiang Province, 1865-1911*. Stanford: Stanford University Press.

Rawski, Evelyn S. 1996. "Reenvisioning the Τσινγκ: The Significance of the Τσινγκ Period in Chinese History." *Journal of Asian Studies* 55 (4): 829-850.

Rowe, William T. 1984. *Hankow: Commerce and Society in a Chinese City, 1796-1889*. Stanford: Stanford University Press.

Rowe, William T. 1989. *Hankow: Conflict and Community in a Chinese City, 1796-1895*. Stanford: Stanford University Press.

Teng, Ssu-yu, and John K. Fairbank. 1954. *China's Response to the West: A Documentary Survey, 1839-1923*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

van de Ven, Hans. 1991. *From Friend to Comrade: The Founding of the Chinese Communist Party, 1920-1927*. Berkeley: University of California Press.

van de Ven, Hans. 1996. "Recent Studies of Modern Chinese History." *Modern Asian Studies* 30 (2): 225-269.

van de Ven, Hans. 2003. *War and Nationalism in China, 1925-1945*. London: RoutledgeCurzon.

van de Ven, Hans. 2014. *Breaking with the Past: The Maritime Customs Service and the Global Origins of Modernity in China*. New York: Columbia University Press.

van de Ven, Hans. 2017. *China at War: Triumph and Tragedy in the Emergence of the New China, 1937-1952*. London: Profile Books.

Wakeman, Frederic, Jr. 1966. *Strangers at the Gate: Social Disorder in South China, 1839-1861*. Berkeley: University of California Press.

Wakeman, Frederic, Jr. 1995. *Policing Shanghai, 1927-1937*. Berkeley: University of California Press.

Wright, Mary C. 1957. *The Last Stand of Chinese Conservatism: The T'ung-Chih Restoration, 1862-1874*. Stanford: Stanford University Press.